

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1965.2.04>

E. LAMP

KUNSTIELU ORGANISATSIOONILISTEST ÜBERKORRALDUSTEST 1940.—1941. AASTAL

1940. aasta murrangulised poliitilised sündmused Eestis olid pöördelise tähtsusega ka meie kultuurielus. Meie kunstis hakkasid juurduma sotsialistliku realismi tõekspidamised ning võeti omaks nõukogude kunsti ees seisvad ülesanded, millega seoses tuli teostada ka ulatuslikud organisatsioonilised ümberkorraldused.

Käesolevas artiklis püütakse anda ülevaade neist meie kunstnikkonna enamiku enese osavõtul toimunud ümberkorraldustest.

*

1940.—1941. aasta oli murranguajajärk, mil sündmused arenesid ja vaheldusid kiiresti. 1940. aasta juuni-august moodustasid selles omaette lõigu, millal peatähelepanu oli pööratud kodanliku võimu päevil lahendamata püsinud kunstielu organisatsioonilistele probleemidele. Paljud neist, nagu näiteks kultuurkapitali jaotamise küsimus ja kurikuu- lus kunstnike registreerimise seadus, olid aastaid vaidlusalustena päevakorral seisnud. Samal ajal olid arusaamad sotsialismimaa kunstielust esialgu võrdlemisi ebaselged. Puudus ettekujutus neist organisatsioonilistest vormidest, mida Nõukogude Liidus kasu- tati ning mida meiegi kunstielu edaspidi omaks võttis. Esimestel kuudel jäid ka kunsti- asutused töötama vanas organisatsioonilises kestras, mitmed esialgselt väljatöötatud lahendused aga osutusid tarbetuks või ebasobivaks, kuna kiiresti edasiarenev elu diktee- ris uued nõuded.

1940. aasta sügiskuudest alates hakatakse selgemini orienteeruma uutest vajadustest. Nüüd pannakse alus nõukogude kunstielu organisatsioonilistele vormidele. Sellest annab tunnistust Kunstide Valitsuse moodustamine ja Kunstnike Liidu loomisele asumine, millega kunstielu viiakse ühistele alustele teistes vennasvabariikides kehtiva süsteemiga. 1941. aasta esimesel poolel allub ta järjest selgemalt kavakindlale organiseeritud juhti- misele.

Nagu poliitilises, nii järgnesid ka kunstielus sündmused üksteisele kinoliku kiirusega. Esimene pikem sündmuste ahel kohe pärast Juunipööret oli seotud ülemaalse kujuta- vate kunstnike kongressiga, mis Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna poolt kokku kutsuti Tallinnas 25. juulil 1940.¹ Mõte ise niisuguse kongressi korraldamise vaju- dusest aga oli üles tõstetud Tartus juba 1. juulil 1940 kunstühingus «Pallas» toimu- nud kunstnike koosolekul.² Seda algatust toetasid ka 8. juulil Tallinnas peetud kunstnike koosolekust osavõtjad.³ Kongressi ettevalmistamiseks valiti neil koosolekutel organiseeri- mistoimikond, kuhu Tartust kuulusid E. Jõesaar, A. Laigo, K. Liimand, J. Nõmmik, A. Vardi ja Tallinnast — Adamson-Eric, J. Greenberg, V. Mellik, R. Sagrits ning F. Sannamees.⁴

¹ ORRKA (= Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riik- lik Keskarhiiv), f. 3978, nim. 1, s.-ü. 3, l. 15.

² ORRKA, f. 3971, nim. 1, s.-ü. 29, l. 19.

³ «Rahva Häääl» 8. juulil 1940.

⁴ «Rahva Häääl» 10. juulil 1940.

Sisuliselt kujunes kongress foorumiks, kus kritiseeriti kodanliku Eesti olusid ja tehti ettepanekuid sellest pärinevate kitsaskohtade likvideerimiseks kunstielus. Palju pahameelt ja vaidlusi olid kodanlikus Eestis põhjustanud kultuurkapitali ja kunstihariduse küsimused, samuti kunstimuseumide probleem ning 1938. aasta kunstnike kutseõiguse ehk nagu seda hüüdma hakati, kunstnike registreerimise seadus. Rahul ei saadud kuidagi olla sellega, et 1925. aastal loodud kultuurkapitali toetussummade jagamine oli 30-ndate aastate teisel poolel läinud täielikult kitsa bürookraatliku kildkonna kätte ning kunstnikelt oli võetud õigus siin kaasa rääkida või summade jagamist kontrollida. Kultuurkapitali aga kasutati fašistlikku diktatuuripoliitikat ideaaliks seadva riigivõimu poolt kunstnikkonnale majandusliku surve avaldamise vahendina. Palju muret oli tekitanud ka kunstihariduse korraldus. Kunstnikke valmistasid kodanlikus Eestis ette kaks kõrgemat õppeasutust: kroonilistes majanduslikes raskustes virelev, kuid kunstipedagoogiliselt tugev kõrgem kunstikool «Pallas» ja reorganiseerimisjärgus olev Riigi Kõrgem Kunstikool Tallinnas. Juba aastaid oli nõutud nende õppeasutuste majanduslikku kindlustamist, samal ajal aga kostis häält, mis pidasid kahe kõrgema kujutava kunsti õppeasutuse olemasolu väikese rahva kohta ebaotstarbekaks. Ka kunstimuseumide viletsast olukorrast oli juba aastaid räägitud ja kirjutatud. Majanduslikus kitsikus virelevad muuseumid ei suutnud täita minimaalsemaidki nõudeid säilitamistingimuste osas, samuti polnud neil ruumikitsikuse tõttu võimalik näitusi korraldada. Ammu oli päevakorrale kerkinud mõte asutada Tartussegi oma kunstimuseum, kuid seni oli selles küsimuses puudunud üksmeel ja majanduslikud võimalused kavatsuse elluviimiseks. Hädasti vajas uut hoonet Tallinna Kunstimuseum, kuid valitsus polnud siingi veel plaanidest kaugemale jõudnud. Ning lõpuks oli palju pahameelt tekitanud ja rohkesti kõneainet andnud eespool mainitud kunstnike registreerimise seadus, mille järgi ametlikult anti kunstniku õigused ainult neile, kel oli esitada dokument kõrgema kunstikooli lõpetamise kohta, kusjuures vähimalgi määral ei arvestatud diplomi omaniku loomingu väärtust ega näitustest osavõttu. Selle tagajärjel ei pääsenud ametlikult tunnustatud kunstnike hulka mitmedki nimekad kunstnikud, kelle teosed olid hinnatud isegi väljaspool kodumaa piire, kuid kellel puudus lõpudiplom.

Avades kõnesolevat kongressi, mis oli kujunenud osavõtjaterohkeks, kutsus haridusminister J. Semper kunstnikke üles olema ise aktiivseteks kunstielu puutuvate küsimuste lahendajateks.⁵ Kongress kujuneski väga elavaks, sest esmakordselt said kunstnikud võimaluse arutada ja otsustada küsimusi, mis juba ammu ajast lahendamist ootasid.

Kõigepealt kinnitati organiseerimistoimkonna poolt koostatud tegevkunstnike nimekiri, kuhu loominguilisest aktiivsusest lähtudes oli võetud 142 kunstnikku. Kongressi ajal täiendati seda veel 59 nimega.⁶

Seejärel arutati kultuurkapitali küsimust. Ettekandega esines kunstnik Adamson-Eric, kes kunstnike aktiivi ning Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna nimel tegi ettepaneku kultuurkapital reorganiseerida kultuurifondiks, mille kõrgemaks korraldavaks organiks oleks iga kahe aasta tagant toimuv kujutavate kunstnike kongress. Tarbekunsti osas kavatseti luua erifond.⁷ Sisuliselt tähendas see bürookraatlik-administratiivse süsteemi likvideerimist ning toetuste jagamise andmist kunstnikkonna kontrolli alla.

Kooskõlastatud seisukohad kunstimuseumide ja kunstikoolide küsimuses esitas J. Nõmmik, kes rõhutas kunstimuseumide võrgu laiendamise hädavajalikkust ning pani ette likvideerida asjatu dubleerimine kõrgemate kujutava kunsti õppeasutuste osas ja luua reorganiseerimisel oleva Riigi Kõrgema Kunstikooli asemel Jaan Koorti nimeline Rakendus kunsti Kool. Ühtlasi tegi ta ettepaneku võtta Tartu kõrgem kunstikool «Pallas» riiklike õppeasutuste võrku, millega viimasele oleks loodud kindel majanduslik alus, ja nimetada ta ümber Konrad Mäe nimeliseks Kõrgemaks Kunstikooliks. «Pallas» pidi jääma ainsaks kõrgemaks kujutava kunsti õppeasutuseks vabariigis.⁸

⁵ ORRKA, f. 3978, nim. 1, s.-ü. 3, l. 15.

⁶ Sealsamas.

⁷ Sealsamas.

⁸ Sealsamas, l. 18.

Kongress kiitis need ettepanekud heaks. Sisuliselt tähendas see meie kunstielu demokraatiseerimist ja talle kindlate majanduslike aluste loomist.

Kongress oli tüüpiline üleminekuaja nähtus ning lahendas meie kunstielu eelnenud perioodist pärinevaid probleeme, lähtudes üleminekuajale omastest arusaamadest. Paljut edaspidisest sündmuste käigust ning muutunud vajadustest ei osatud veel ette näha ja mitmed lahendused osutusid hoopis üleaarusteks. Näiteks ei teatud siis veel, et 1940. aasta sügisel hakatakse looma Eesti Nõukogude Kunstnike Liitu ning kongressil vastuvõetud kunstnike nimekiri kaotab oma tähtsuse, samuti ka seda, et seoses Kunstide Valitsuse moodustamisega likvideeritakse 1940. aasta lõpul kultuurkapital ja antakse tema funktsioonid üle Kunstide Valitsusele.⁹ Kuid mitmed kongressil arutatud küsimused jäid päevakorralt ning vastuvõetud seisukohti arvestati reformide läbiviimisel. Nii oli see näiteks kunstihariduse korraldamise ja muuseumide osas.

Kõrgem kunstikool «Pallas» muudetigi Konrad Mäe nimeliseks Riigi Kõrgemaks Kunstikooliks ning riigistati. Opetöö korralduses säilis küll endine ateljeede süsteem, kuid sellele lisandus eelkoolina kunstikeskkool. Vanematele kunstioopilastele, kel puudus vastav eelharidus, organiseeriti täiendavad kursused. Opetöö pidi edaspidi toimuma üleliiduliste kunstikoolide programmi alusel.¹⁰ Zanri- ja monumentaalmaali ning kompositsiooni õpetamiseks kavatseti luua eriateljeed samuti nagu pannoo- ja freskomaali tehnikate tutvustamiseks. Eriateljeede loomine oli tingitud avardunud nõuetest, mida nõukogude korra tingimustes ühiskond kunstile esitas. Ühistel alustel teiste kõrgemate õppeasutustega võeti õppekavva ka ühiskonnateadused, samuti marksistliku esteetika kursus.¹¹ Kooli direktoriks sai J. Nõmmik¹², uute õppejõududena asusid tööle A. Bach, E. Jõesaar, E. Kits, K. Luts, M. Saks, J. Võerahansu.¹³

Riigi Kõrgema Kunstikooli asemel aga loodi Tallinnas Jaan Koorti nimeline Riigi Kõrgem Rakendus Kunsti Kool,¹⁴ mille direktoriks sai A. Starkopf,¹⁵ õppejõududena aga asusid tööle J. Greenberg, G. Reindorff, E. Haamer, N. Mei, A. Jansen, V. Mellik, A. Alas ja mitmed teised.¹⁶ Uudsenäi oli kooli õppekavas ette nähtud praktika vabrikutes ja tehastes.¹⁷ Kuna Nõukogude Liidus oli neil aastail tarbekunsti õpetamine veel vähe levinud, tunti seal kooli tegevuse vastu suurt huvi. Mõlemad kunstikooli direktorid — J. Nõmmik ja A. Starkopf — sõitsid omakorda Moskvasse tutvuma sealsete kunstioppeasutuste tööga.¹⁸

Nende ümberkorraldustega toodi kunstihariduse andmine lähemale Eestis rajatava uue ühiskonna nõuetele.

Nagu muudel aladel, said ka muuseumiasjanduses eeskujuks vanemate vennasvabariikide kogemused. Septembris 1940 riigistati kõik muuseumid.¹⁹ Tallinna Riiklikule Kunstimuuseumile lisaks asutati sama aasta novembris Tartu Riiklik Kunstimuuseum.²⁰ Sellega oli lõpus teostunud tartlaste ammune unistus. Nende entusiasmi ja omaalgatust sel puhul iseloomustab hästi fakt, et kunstnikud annetasid vastasutatud muuseumi jaoks terve hulga oma töid.²¹ Avardunud võimalused lubasid teha suuri tulevikuplaane. Tallinna Kunstimuuseum kavatseti paigutada Kadrioru lossi, lossitagusesse parki aga luua skulptuuriaed.²² Sõda takistas nende plaanide elluviimist. 1940.—1941. aastal oli muuseu-

⁹ ORRKA, f. R-14, nim. 1, s.-ü. 2, l. 421.

¹⁰ K. Liimand, Kõrgema kunstikooli reform. «Nõukogude Kõrgem Kool» 1941, nr. 4, lk. 226.

¹¹ Sealsamas, lk. 227.

¹² «Postimees» 7. sept. 1940.

¹³ V. Erm, 20 aastat nõukogulikku kunstielu Tartus. Rmt.: «Siin Tartu...». Tartu, 1961, lk. 176.

¹⁴ «Rahva Häälel» 12. okt. 1940.

¹⁵ «Noorte Häälel» 27. okt. 1940.

¹⁶ «Nõukogude Kõrgem Kool» 1941, nr. 5, lk. 311.

¹⁷ «Rahva Häälel» 22. märtsil 1941.

¹⁸ «Rahva Häälel» 3. jaan. 1941.

¹⁹ «ENSV Teataja» 1940, nr. 8, art. 66, lk. 51.

²⁰ «Rahva Häälel» 18. nov. 1940.

²¹ H. Johani suuliste mälestuste järgi 13. veebruarist 1964.

²² «Rahva Häälel» 4. aug. 1940.

midel võimalik oma fonde ostude arvel ulatuslikult täiendada. Nii näiteks omandati vaid 1940. aasta oktoobris Tallinnas ja Tartus vastava ostukomisjoni poolt töid 55 kunstnikult.²³ Kujutluse kultuurilise ülesehitustöö perspektiivide avardumisest 1941. aastal annab esimene Nõukogude Eesti riigieelarve, milles sotsiaal-kultuurilisteks üritusteks oli ette nähtud 50,4 protsenti eelarve summadest, samal ajal kui kodanliku Eesti eelarves oli see protsent olnud vaid 19. Kunstide arendamiseks oli sama aasta eelarves 6 593 000 rubla, s. o. 12 korda rohkem kui kodanlikul ajal.

Teenekatele kunstnikele Kr. Rauale ja A. Laikmaale määrati pension,²⁵ millega kodanlik valitsus polnud pikema aja kestel hakkama saanud.

1940. aasta sügisel, pärast Eesti kuulutamist nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks, algab kavakindel kunstieliu ümberkorraldamine nõukogulikel alustel. Nõukogude Eesti kunstieliu viiakse ühistele alustele teiste nõukogude vabariikidega.

Siiani oli kujutava kunsti küsimustega tegelnud Hariduse Rahvakomissariaadi teaduse ja kunsti osakond, kelle tööd juhtis J. Semper.²⁶ Oktoobrikuus 1940, s. o. vahetult enne kunstieliu ümberkorraldamist, tegeles osakond, kui märkida olulisemat sellest, 1) ettevalmistustega EN Kunstnike Liidu asutamiseks, 2) aitas kaasa kunstnike kooperaatiivi organiseerimisele, 3) korraldas konkursse kunstiteoste saamiseks, 4) ostis kunstiteoseid kunstimuseumidele, 5) aitas varustada kunstnikke vastavate töövahenditega, 6) lahendas tööruumide ja ateljeede saamise küsimusi ja 7) tegeles kunstnike puhkekodude loomisega.²⁷

Paralleelselt osakonnaga tegeles 1940. aasta suvel konkursside korraldamisega ka Eesti Kultuurkapitali Sihtkapitali Valitsus.²⁸

Novembris 1940 loodi Eesti NSV Rahvakomissariade Nõukogu juurde Kunstide Valitsus.²⁹ Hariduse Rahvakomissariaadi teaduse ja kunsti osakond reorganiseeriti seoses sellega teaduse ja kõrgemate koolide osakonnaks, Eesti Kultuurkapitali ühes Sihtkapitali Valitsusega aga likvideeriti.³⁰ Põhikirja kohaselt oli Kunstide Valitsus NSV Liidu Rahvakomissariade Nõukogu juures asuva Kunstikomitee vabariiklik organ, kes «teostab kõigi kunstialade juhtimist vabariigis ja juhivad... vahenditult vabariikliku tähtsusega kunstiettevõtteid ja asutusi ning kunstide inspektorite kaudu kohaliku tähtsusega kunstiettevõtteid».³¹ Ta ülesandeks oli 1) kontrollida mälestussammaste projekte ja teostada kunstikaitset, 2) korraldada kunstinäitusi, 3) omandada muuseumidele kunstiteoseid, 4) kontrollida kunstiala töötajaid ühendavate organisatsioonide tegevust, 5) anda luba kunstisõppeasutuste avamiseks, 6) kontrollida kunstiteoseid, 7) määrata kunstiteoste hindu ja 8) anda aunimetusi.³²

Kunstide Valitsuse juhatajaks sai J. Semper.³³ Vaatamata lühikesele tegevusajale jõudis see asutus ära teha küllaltki palju: organiseeriti kunstidekaadi ettevalmistustöid, korraldati konkursse, jaotati tellimustöid jne. Oluline oli Kunstide Valitsuse osa ka EN Kunstnike Liidu loomisel.

EN Kunstnike Liidu loomine oli 1940.—1941. aastal meie kunstieliu üks põhilisemaid organisatsioonilisi ülesandeid. Loodav liit pidi kujunema veel organiseerimisjärgus oleva Üleliidulise Kunstnike Liidu koostisosaks. Eesti NSV Rahvakomissariade Nõukogu vastav otsus on 7. oktoobrist 1940.³⁴ Sama organi otsusega moodustati liidu organiseerimistoimkond, kuhu kuulusid esimehena J. Nõmmik, sekretärina Adamson-Eric ja

²³ «Rahva Häääl» 16. okt. 1940.

²⁴ «Sirp ja Vasar» 12. apr. 1941.

²⁵ «Sirp ja Vasar» 10. mai 1941.

²⁶ ORRKA, f. R-14, nim. 1, s.-ü. 7, l. 35.

²⁷ Sealsamas, s.-ü. 19, l. 6.

²⁸ ORRKA, f. 3978, nim. 2, s.-ü. 20, l. 5.

²⁹ «ENSV Teataja» 1940, nr. 46, art. 526, lk. 512.

³⁰ ORRKA, f. R-14, nim. 1, s.-ü. 2, l. 421.

³¹ «ENSV Teataja» 1940, nr. 46, art. 526, lk. 512.

³² Sealsamas, lk. 513.

³³ «Rahva Häääl» 31. jaan. 1941.

³⁴ «Rahva Häääl» 8. okt. 1940.

liikmetena A. Bach, A. Johani, K. Liimand, R. Sagrits ja E. Viiralt. Toimkond pidi välja töötama liidu struktuuri ja organiseerima liikmete vastuvõttu.³⁵ Ühenduses sellega otsustas 15. novembril 1940 toimunud kunstiuhingute esindajate koosolek likvideerida kõik seni tegutsenud kunstiorganisatsioonid.³⁶

20. veebruaril 1941 võeti EN Kunstnike Liidu organiseerimistoimkonna ettepanekul liidu liikmeks 27 ja liikmekandidaadiks 20 kunstnikku,³⁷ nende hulgas Adamson-Eric, A. Bach, A. Johani, K. Liimand, A. Laigo, N. Kummits, E. Kits, L. Mikko, N. Mei, Kr. Raud, F. Sannamees, A. Starkopf ja E. Viiralt³⁸ — seega siis nimekamad ja andekamad kunstnikud. Üheks vastuvõtu tingimuseks oli ka aktiivne osavõtt ühiskondlikust elust.³⁹ Aprillis 1941 kinnitati liidu põhikiri,⁴⁰ kuid faktiliselt sai EN Kunstnike Liit oma tegevust alustada alles Nõukogude tagalas.

Oluline koht 1940.—1941. aasta kunstielus kuulus mitmesugustele võistlustele ja konkurssidele. Esialgu tegeles nende korraldamisega, nagu juba märkisime, Sihtkapitali Valitsus, Kunstide Valitsuse loomisel aga läks see ülesanne temale.

1940.—1941. aasta on meie kunstiajaloo oma konkursside rohkusega kõigi teiste seas esikohal. Kuigi algul esines konkursside läbiviimisel kampaanialikkust ja pealis-kaudsust, mis on igati mõistetav, kuna tegemist oli uue ja massilise üritusega, oli neil algusest peale väga oluline positiivne osa meie kunstielu edasiviimisel. Nad juhtisid kunstnikke uue temaatika juurde, kriipsutasid alla vajadust oma loominguga masside poole pöörduda ja mobiliseerisid neid sotsialistliku realismi kunsti loomisele.

Konkursside haare oli lai, alates väikestest ülesannetest, mis seisid punanurkade sisustamiseks ja vaateakende kaunistamiseks, kuni suurte temaatiliste töödeni. Esimene suurem ideekavandite võistlus, mille eesmärgiks oli saada, üldkasutatavate hoonete kaunistamiseks seinamaale, skulptuure ja graafikateoseid, kuulutati Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse poolt välja 1940. aasta augustis.⁴¹ Iga võistlustöö oli ette nähtud kindla ruumi tarvis, nagu Tartu Töölismajja, Kergetööstuse Rahvakomissariaati, Balti jaama ooteruumi, sööklasse «Rahva söökla» jne.⁴² Võistlustest kokkuvõtteid tehes märkis premeerimiskomisjon parimate kavanditena ära maalid kuus, skulptuurid kolm ja graafikas kolm.⁴³

Maalidest hinnati parimaks E. Kitse kolmikmaali kavand «Võim Internatsionaali...», mis kehtastas rahva revolutsioonilise võitluse lipu alla koondumise idee. Oma sisult oli teos väga kohane ühiskondliku hoone kaunistamiseks. Triptühhoni kesk-osas kujutati lippu pea kohal hoidvat naiskolhoosnikku ja tema kõrval töölist alasi ja vasaraga, külgmaalidel kujutas kunstnik tööliste, üliõpilaste ja madruste demonstratsioone. Dünaamiline ja elav käsituslaad avas kujutatud stseenide olemuse. Komisjon tõstis seda tööd esile ka monumentaalmaali nõuete seisukohalt, kuna figuurid olid rühmitatud selgelt eraldatavateks gruppideks ning tugevad värvikontrastid võimaldasid ter-vikus kergemini orienteeruda.⁴⁴

Parimate hulgas oli ka E. Kõksi tööliste miitingut kujutava pannoo «1905. aasta» kavand. Kunstnik oli sellel küllaltki õnnestunud liigendanud kõnelejat kuulava rahva-massi kahe keskse figuuri ümber ning loonud kavandi, mille järgi võis loota vastu-võetava seinapanoo valmimist.⁴⁵

E. Haamri kavand «Sepp» paistis silma tugevasti kontsentreeritud kompositsiooni.

³⁵ ORRKA, f. R-14, nim. 1, s.-ü. 7, l. 35.

³⁶ ORRKA, f. 3978, nim. 1, s.-ü. 4, l. 1.

³⁷ Sealsamas, l. 2.

³⁸ Sealsamas.

³⁹ Sealsamas.

⁴⁰ «ENSV Teataja» 1941, nr. 44, art. 679, lk. 1678.

⁴¹ ORRKA, f. 3978, nim. 2, s.-ü. 20, l. 5.

⁴² Sealsamas, l. 1.

⁴³ Sealsamas.

⁴⁴ Sealsamas.

⁴⁵ Sealsamas.

mõjukate figuuride ja õnnestunud maalilise käsitluslaadiga.⁴⁶ Peale nende tõsteti esile veel Adamson-Ericu, N. Kulli ja V. Turbi maalikavandeid.⁴⁷

Kulptuurikavandeist olid silmapaistvad E. Roosi pargiskulptuur, värske ja elurõõmus «Poiss varsaga», ja E. Jõesaare reljeefid «Tööleruttajad» ning «Valguse poole», milledest esimene oli määratud Tartu raudteejaamale, teine ühele Tallinna koolile.⁴⁸

Graafikutest esinesid võistlustel edukalt R. Kaljo, kelle kavandid käsitlevad 1940. aasta suve pöördelisi sündmusi, ja P. Liivak ning E. Järv, kes olid kujutanud töömomente tehastest.⁴⁹ Enamik nii sellele võistlusele kui ka järgmistele esitatud töid jäi aga kahjuks kavandesse, puhkenud sõda takistas nende lõpetamist.

Võistlusi toimus arvukalt, vaevalt olid selgunud eelmise tulemused, kui kuulutati välja järgmine. Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse poolt organiseeritud suurematest võistlustest võiks nimetada veel konkurssi, mille eesmärgiks oli saada kunstiteoseid kultuurimajade ja tööliisklubide kaunistamiseks,⁵⁰ ja konkurssi NSV Liidu ja Eesti NSV juhtivate tegelaste portreede loomiseks.⁵¹ Valminud töökavanditest tõsteti esile A. Vardi, E. Haamri, J. Võerahansu, V. Karruse, O. Sädeki, V. Loigu, E. Roosi, A. Kaasiku, E. Kūbarsepa, M. Simulsoni, R. Kaljo, A. Hoidre, P. Liivaku⁵² ja E. Jõesaare omi⁵³.

Suurem ülesanne dekoratiivkunsti alal, mille täitmine lõpule viidi, oli Üleliidulise Põllumajandusnäituse Balti paviljoni kujundamine. Pannoo «Traktoristide kool» teostaja leidmiseks toimus valikvõistlus, millest võtsid osa E. Haamer, A. Johani, E. Kits ja Adamson-Eric. Maalis selle Adamson-Eric, kes püüdis oma maalimislaadi kohandada jutustava stseeni edasiandmiseks.⁵⁴ Paviljoni kaunistamiseks valmis veel J. Võerahansu eskiisi järgi loodud panoraam Narva vaatega.⁵⁵ F. Sannamees lõi samaks otstarbeks reljeefid «Põllumajandus» ja «Põlevkivitööstus», mis pidid iseloomustama vabariigi tähtsamaid majandusharusid.⁵⁶

Niisuguste võistluste korraldamine hoogustus eriti seoses kavatsetava kunstidekaadiga, mis pidi toimuma Moskvas 1941. aasta lõpul. Palju dekaaditellimisi andis Kunstide Valitsus ka väljaspool konkurssi. 1940. aasta sügisest alates olid dekaadi eeltööd tähelepanu keskpunktis enamikul meie kultuurialadel. Dekaadid ettevalmistamiseks moodustati juhtiv komisjon, kes jagunes alakomisjonideks. Kujutava kunsti alakomisjoni kuulusid Adamson-Eric, K. Liimand ja R. Sagrits.⁵⁷ Lisaks sellele moodustati kujutava kunsti alal dekaaditööde konsultatsioonikomisjon, kelle koosseisu algselt kuulusid J. Greenberg, A. Johani, E. Jõesaar, E. Haamer, B. Lukats, F. Sannamees, A. Vardi ja E. Viiralt.⁵⁸

Puhkenud sõja tõttu jäi enamik dekaaditellimusigi valmimata ning neist on võimalik ülevaadet saada vaid pealkirjade järgi.

Suuremateks tellimusteks olid maali alal Adamson-Ericu «Maareform ENSV-s», A. Vardi «Pühajärve puhkekodus», J. Greenbergi «Rahvakogunemine Kadriorus» ja R. Sagritsa «Nõukogude vägede saabumine», väiksemateks — E. Kitse «Noorsoopidu», E. Haamri «Randlaste elu», L. Mikko «Tehas», A. Johani «21. juuni Tartus», K. Liimandi «Meeleavaldus ENSV vastuvõtmise puhul NSV Liitu», J. Greenbergi «Maastik figuuridega», K. Lutsu «Pioneeride elust», J. Nõmmiku «Eesti maastik», E. Kõksi «1905. aasta Eestis», A. Janseni A. Veimeri portree, A. Miikmaa V. Kingissepa portree, K. Tedre

⁴⁶ Sealsamas.

⁴⁷ Sealsamas.

⁴⁸ Sealsamas.

⁴⁹ Sealsamas.

⁵⁰ Sealsamas, l. 4.

⁵¹ Sealsamas, l. 5.

⁵² «Rahva Hääl» 24. det. 1940.

⁵³ «Sirp ja Vasar» 26. okt. 1940.

⁵⁴ «Rahva Hääl» 27. märtsil 1941.

⁵⁵ «Kommunist» 25. apr. 1941.

⁵⁶ «Sirp ja Vasar» 8. märtsil 1941.

⁵⁷ «Rahva Hääl» 29. okt. 1940.

⁵⁸ «Sirp ja Vasar» 15. juunil 1941.

«Aiatööd ENSV-s», V. Karruse «Põllutööd ENSV-s», J. Võerahansu «Metsatööd ENSV-s», N. Kulli «Tallinna sadam» ja P. Aaviku J. Tompi portree.

Graafikas pidi valmima neli raamatukujundust ja 14 graafilist lehte. B. Lukatsile anti kujundada J. Barbaruse «Valitud luuletused», A. Bachile — A. Tammsaare «Põrgupõhja uus Vanapagan», A. Johani — A. Jakobsoni «Valik novelle» ja R. Sagritsale — E. Vilde «Mahtra sõda»; A. Bach pidi looma graafilise lehe «Miitingul», E. Viiralt J. Varese portree, A. Laigo «Ehitustöölised», «Sadamas» ja «21. juuni põlevkivitööstuses», R. Kaljo «Komsomolid» ja «Oktoobripidustus Tartus». Graafilisi lehti telliti P. Liivakult, E. Mätikult, E. Pehapilt, E. Rügalt, A. Veeberilt, A. Hoidrelt ja S. Treilt.

E. Jõesaarelt telliti ulatuslik skulptuur «Ehitustöölised», A. Starkopilt monumentaalne reljeef, F. Sannamehelt figuraalne kompositsioon «Põllutöö», E. Roosilt «Lammas talledega» ja M. Saksalt «Tänavatöölised». Väiksemaid töid telliti veel E. Jõesaarelt, F. Sannamehelt, V. Mellikult, L. Sõbralt ja J. Raudsepalt.⁵⁹

Nagu tööde pealkirjadest selgub, taheti nende kaudu Moskva dekaadil anda uue vennasvabariigi elust küllaltki ulatuslik ja mitmekülgne ülevaade. Teemade jagamisel püüti arvestada kunstnike senise loomingu laadi. Nii mõnedki neist teemadest said kunstnikele lähedaseks ja 1941. aastal poolelijäänud töödest valmisid hiljem mitmed väärtuslikud kunstiteosed. Ühe säärasena mainime näiteks J. Võerahansu maali «Metsatööd».

Kindlasti oleks dekaaditööde valmimine olnud hinnatavaks panuseks esimesel nõukogude aastal tekkinud sotsialistliku realismi algete arengusse eesti kunstiloomingus, kuna nende teostajateks olid ette nähtud meie andekamad ja tugevamad maalijad, skulptorid ja graafikud.

Dekaaditöödest tuleb parimaks hinnata A. Johani maali «Tööraha ülestõus Tartus 21. juunil 1940», kuigi see jäi lõpetamata. Johani kujutab sellel rahvahulka kui jõudu, kes pöördelisel suvel muutis ajaloo käigu. Kunstnik esitas terve hulga realistlikult nähtud inimtüüpe, kelles ta püüdis kehastada revolutsioonilise võitluse kandjaid. Selles maal iseloomulikumad küljed: poolehoid töörahvale, mis kasvab üle usuks proletariaadi jõusse, tüüpilise leidmise oskus, realistlik veenvus ja elulisus kujutatava edasiandmisel. Johani oli siiralt veendunud, et rahvahulk viib ajalugu edasi ainuõiges suunas. Ta läheb revolutsioonilise rahvaga jäägitult kaasa. Mitte asjatult pole ta andnud maali keskele tegelasele autoportreelisi jooni. Sellega kriipsutab ta nagu veel kord alla oma arusaamist kunstniku osast uues ühiskonnas: minna koos rahvaga, olla tema juhiks ja tribuuniks. Sotsialistliku realismi kunsti iseloomulikud jooned on juba tema kõnesolevas teoses leidnud küllalt selge väljenduse.

Ouliseks uuenduseks 1940.—1941. aastal oli ka kunstnike kooperatiivi ellukutsumine. Kooperatiiv oli ühissette võte, mis loodi «oma liikmeile töövõimaluste korraldamiseks ja kunstiloomingu levitamiseks ning liikmete majandusliku olukorra parandamiseks».⁶⁰ Selleks pidi kooperatiiv asutama töökodasid ja ateljeesid, võtma osa kunstinäitustest, korraldama müüki müügigaleriide kaudu ja hankima tellimusi.⁶¹ Otseseks eeskujuks oli siin Vene NFSV-s töötav kooperatiiv «Vsekohudožnik», mille programmi ja põhikirja tutvustati ka vabariiklikus ajakirjanduses.⁶²

Tallinnas toimus kooperatiivi asutamiskoosolek 28. augustil 1940.⁶³ 6. septembril ühinesid selle mõttega ka Tartu kunstnikud ja 1. oktoobril toimus Kunstnike Kooperatiivi Tartu osakonna esimene üldkoosolek.⁶⁴ Oma usaldusmeeste kaudu kavatseti kaasa tõmmata teisi linnu, kooperatiivi peamiseks tegevuskeskusteks jäid siiski Tallinn ja Tartu.

⁵⁹ Ettevalmistusi kunstidekaadiks. «Nõukogude Kultuur» 1941, nr. 2, lk. 143 ja 144.

⁶⁰ ORRKA, f. R-1634, nim. 1 s.-ü. 1, l. 1.

⁶¹ Sealsamas.

⁶² «Rahva Hääl» 18. aug. 1940.

⁶³ ORRKA, f. R-1634, nim. 1, s.-ü. 3, l. 1.

⁶⁴ Sealsamas, l. 46.

Kooperatiivi liikmeskond jagunes liikmeiks ja töölislükmeiks, esimesteks võisid olla registreeritud loovkunstnikud, teisteks — palgalised kaastöölised, kes töötasid kooperatiivi ateljeedes ja töökodades. Kooperatiivi juhtis seitsmeliikmeline juhatus, kelle esimeheks valiti Tallinnas F. Sannamees, hiljem J. Raudsepp ning lõpuks H. Vitsur ja Tartus K. Teder.⁶⁵

Kooperatiiv muutus kunstnike ringkondades kiiresti populaarseks. Juba paari esimese nädala jooksul astus tema liikmeiks umbes 100 kunstnikku,⁶⁶ 1941. aasta algul oli liikmete arv juba ligikaudu 200.⁶⁷ Tööülesandeid jaotas Kooperatiivi tellimisbüroo, kes saatis laiali reklaamartikleid ajakirjandusele ja üleskutseid kunstiteoste omandamiseks asutustele ja käitistele. Kõigile ajalehtedele saadeti kuulutus: «Kunstnike kooperatiiv «Taideühistu», rajatud kunstnike organisatsioonide poolt, olles vahendajaks kunstnike ja ühiskonna vahel, on avanud kunstitööde vastuvõtmise ja tööde väljaandmise ühisbüroo. Büroo võtab vastu igasugu töid ja tellimusi nii riiklikelt, ühiskondlikelt kui eraasutustelt ja igalt kodanikult. Erialalisi tellimusi ja töid valmistatakse maali, graafika, skulptuuri ja rakenduskunsti aladel...»⁶⁸ Kooperatiivi arveraamatutest nähtub, et tellimusi järgnes arvukalt. Näiteks ajavahemikul 7.—26. septembrini on kirja pandud 17 suuremat tellimust.⁶⁹

Kooperatiivi müügigalerii kaudu avanes kunstnikel võimalus oma töid müüa. Galerii esimene müüginäitus avati 23. jaanuaril 1941.⁷⁰

Kooperatiivi poolt jaotatud ülesannetest olid ulatuslikumad tänavate ja väljakute dekoreerimised riiklike pühade ning tähtpäevade puhul. Kõige suurejoonelisemateks kujunesid neist Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva puhul valminud kaunistused, mille parimad kavandid selgitati välja konkursi teel.⁷¹ Nende tööde tegemiseks moodustati «Oktoobribrigaad», kuhu kuulus üle kümne kunstniku. Tallinnas dekoreeriti Viru väljak, Viruvärava mägi, Kunstihoone ja tähtsamad ametiasutused. Samuti ulatuslikud dekoreerimistööd toimusid ka Tartus.

Peale selle valmistas kooperatiiv palju plakateid valimiste puhuks, ajakirjanduse reklaamimiseks, tervishoiupropagandaks jne. Üldse tegid kooperatiivi liikmed arvukalt mitmesuguseid kujunduslikke töid.

Rohkesti telliti kooperatiivilt ka riigijuhtide portreesid ametiasutuste ja vastloodud punanurkade jaoks. Kooperatiiv tegi palju selleks, et võidelda maitsetute ja halvakvaliteediliste koopiate leviku vastu ning levitada ainult originaalseid väärtuslikke kunstitöid. Partei- ja riigitegelaste portredest tõsteti parimatena esile Adamson-Ericu, A. Kaasiku, O. Sädeki looduid.⁷²

Juba esimesel nõukogude aastal avanesid laiad perspektiivid ühiskondlike hoonete kaunistamiseks. Enamik sellealaseid töid oli planeeritud samuti kunstnike kooperatiivi kaudu. Kavatsused olid enamasti väga ulatuslikud. Tallinna-Nõmme Tuberkuloosihaiqlale näiteks oli tellitud kaks suurt seinapannood ja kaheksa maali.⁷³ Kujutava ja dekoratiivkunsti teoseid oli ette nähtud ka Tallinna Keskhaiqlale, mitmele lasteaiale, Tallinna Lastekliinikule ja mitmetele ühiskondlikele hoonetele.⁷⁴ Koostati plaan ka väljakute ja haljasalade kaunistamiseks skulptuuride ning monumentidega.⁷⁵ Vaid sõda takistas nende suurejooneliste kavatsuste elluviimist.

1941. aasta algul oli kooperatiivi Tartu osakonnal liikmeid juba 81, neist loov-

⁶⁵ Sealsamas, s.-ü. 2, l. 12 ja 26; s.-ü. 3, l. 1 ja 21.

⁶⁶ Sealsamas, s.-ü. 9, l. 14.

⁶⁷ Sealsamas, s.-ü. 2, l. 23 ja 24.

⁶⁸ ORRKA, f. R-1634, nim. 1, s.-ü. 3, l. 16.

⁶⁹ Sealsamas, l. 36.

⁷⁰ Sealsamas, s.-ü. 14, l. 13.

⁷¹ «Sirp ja Vasar» 19. okt. 1940.

⁷² Sealsamas.

⁷³ ORRKA, f. R-1634, nim. 1, s.-ü. 14, l. 10.

⁷⁴ Sealsamas, s.-ü. 13, l. 33.

⁷⁵ «Rahva Hääl» 10. juunil 1941.

kunstnikke 56 ja kaastöölisi 15.⁷⁶ Eriti tuleks esile tõsta Tartus kunstinäitusi, mida kooperatiiv korraldas Tartu Kultuurimajas alates 1940. aasta sügisest.⁷⁷

Oma tellimistööde kaudu oli kooperatiivil ka ideoloogiliselt suunav ja kasvatav mõju.

Hea hinnangu meie saavutustele esimesel nõukogude aastal kunstielu reorganiseerimisel andis NSV Liidu Kunstnike Liidu referent oma aruandes olukorrast Lätis, Leedus ja Eestis.⁷⁸ Selles tõstetakse Eesti NSV-d esile kui vabariiki, kus lühikese aja jooksul on tehtud kõige suuremaid edusamme nõukoguliku kunstielu rajamisel, eriti märgitakse ära tööd kunstnike liidu organiseerimisel, Kunstnike Kooperatiivi tegevust ja ulatuslikke riiklikke tellimusi.⁷⁹

Sama kinnitati ka üleliidulisel Kunstnike Liidu organiseerimistoimkonna pleenumil, mis toimus aprillis 1941.⁸⁰ EN Kunstnike Liidu organiseerimistoimkonna sekretär Adamson-Eric ütles kokkuvõtvalt: «Tegelikult selgus, ... et nii Kunstnike Liidu organiseerimise kui ka kunstidekaadi kujutava kunsti ettevalmistamise töös meie mõnevõrra kaugelmal oleme ja nii mõnigi meie kogemustest leidis naabrite poolt eeskujuna heakskiitu.»⁸¹

Fašistliku Saksamaa kallaletung 21. juulil 1941 katkestas meie kultuuri- ja kunstielu rahuliku arengu. Kuid 1940.—1941. aastal Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel loodud organisatsioonilised alused ja kunstnikkonnas alanud ideoloogiline ümberkujunemine olid oluliseks panuseks meie nõukoguliku kunsti edasisse arengusse. Ise neist ümberkorraldustest osa võttes õppisid kunstnikud mõistma oma ülesandeid nõukogude ühiskonnas ja kasutasid saadud kogemusi meie kunstielu arendamiseks nii Suure Isamaa sõja päevil Nõukogude tagalas kui ka sõjajärgsetel aastatel.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Saabus toimetusse
1. IX 1964

Э. ЛАМП

РЕОРГАНИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В ОБЛАСТИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА ЭСТОНИИ В 1940—1941 гг.

Резюме

Революционные события 1940 года в Эстонии сыграли решающую роль и в культурной жизни республики. Эстонское искусство встало на путь признания принципов социалистического реализма, на путь служения тем же задачам, что стояли перед советским искусством в целом. Все это повлекло за собой необходимость серьезных организационных перестроек.

В работе дается обзор мероприятий, которые были проведены при участии большинства художников.

Как в политической жизни, так и в искусстве события следовали одно за другим. В первый год Советской власти можно выделить два этапа развития искусства. На первом этапе, летом 1940 г., основное внимание было обращено на такие оставшиеся неразрешенными в буржуазный период вопросы, как распределение культурного фонда, закон о регистрации художников, музейная проблема и др. Эти вопросы были в центре внимания и состоявшегося 25 июля 1940 года съезда художников. Следует, правда, отметить, что представление о дальнейших путях развития искусства было в это время еще неопределенным.

В первые месяцы после июньского переворота организационные формы оставались старыми. Многие решения, выработанные в первое время, оказывались бесполезными или неподходящими, так как быстро развивающаяся жизнь выдвигала все новые требования; однако некоторые из этих решений, особенно те, что касались художественных школ и музеев, оказались жизнеспособными и в большинстве своем нашли применение. Основоположникам эстонского искусства художникам Кр. Рауду и А. Лайкмаа была назначена пенсия, чего так и не смогло сделать буржуазное правительство.

⁷⁶ «Sirp ja Vasar» 4. jaan. 1941.

⁷⁷ Sealsamas.

⁷⁸ NSV Liidu Kunstnike Liidu arhiiv, juhatus, nim. 1, s.-ü. 89, kaust 140, l. 18—20.

⁷⁹ Sealsamas.

⁸⁰ «Sirp ja Vasar» 26. apr. 1941.

⁸¹ Sealsamas.

В августе 1940 г. начинается второй этап — этап разработки более четких представлений о задачах, стоящих перед искусством. Именно теперь закладываются основы советских творческих организаций, которые позже действовали в советском тылу и с известными изменениями существуют до сих пор. Для общего руководства всеми видами искусства было создано Управление по делам искусств. Был создан подготовительный комитет, в задачу которого входила организация Союза художников и который в качестве временного центрального органа ведал всеми вопросами, связанными с изобразительным искусством. При участии Управления по делам искусств и организационного комитета устраивались конкурсы; они же руководили подготовкой к декаде искусства прибалтийских республик. Был основан Тартуский государственный художественный музей, значительно улучшилось экономическое положение художественных музеев, частные музеи были национализированы. Преподавание изобразительного и прикладного искусства было распределено между двумя высшими учебными заведениями: высшая художественная школа «Паллас» была преобразована в Государственную высшую художественную школу им. Конрада Мяги, Таллиннская государственная высшая художественная школа стала Государственным училищем прикладного искусства им. Яана Коорта.

Особое место в развитии эстонского искусства 1940—1941 гг. занимал кооператив художников, объединивший художников Таллина и имевший отделение в Тарту. Задача кооператива состояла в обеспечении художников работой. Кроме того, он организовывал выставки-продажи, оборудовал мастерские и т. п.

Сравнивая результаты, достигнутые в области изобразительного искусства прибалтийских республик в первый год Советской власти, референт Союза художников СССР отметил, что в Эстонской ССР за короткий срок были достигнуты наиболее значительные успехи в развитии советского искусства, особенно в создании и работе творческих союзов, а также по выполнению больших государственных заказов.

Нападение фашистской Германии 21 июня 1941 г. прервало мирное развитие нашего искусства. Но заложенные в 1940—1941 гг. организационные основы и начавшееся идеологическое созревание художников явились существенным вкладом в дальнейшее развитие эстонского советского искусства. Участвуя в организационной перестройке творческой жизни, художники учились понимать те задачи, которые ставило перед ними советское общество. Достигнутые успехи использовались ими для дальнейшего развития искусства как в дни Великой Отечественной войны в советском тылу, так и в послевоенные годы.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
1/IX 1964

E. LAMP

ORGANISATORISCHE UMGESTALTUNGEN AUF DEM GEBIETE DER ESTNISCHEN KUNST IN 1940—1941

Zusammenfassung

Die umwälzenden politischen Ereignisse in Estland in 1940 waren auch auf dem Gebiete der Kunst von tiefgreifender Wirkung. Die Grundsätze des sozialistischen Realismus fassten auch in unserer Kunst Fuss und man bekannte sich zu den Aufgaben der sowjetischen Kunst. In Verbindung damit mussten gründliche organisatorische Umgestaltungen vorgenommen werden.

Diese Umgestaltungen, an denen der grösste Teil unserer Künstlerschaft selbst teilnahm, werden im Artikel übersichtlich geschildert.

Die rasche politische Entwicklung fand auch auf dem Gebiete der Kunst ihren Widerklang. Im ersten sowjetischen Jahr können wir zwei Etappen unterscheiden. In der ersten Etappe, d. i. im Sommer 1940, wurden vor allem Fragen erörtert, die unter dem Bourgeoisregime schon lange einer Lösung harren, wie die Verteilung der Summen des Kulturkapitals, das Gesetz von der Registrierung der Künstler, das Problem der Museen usw. Alle diese Fragen beschäftigten den Künstlerkongress vom 25. Juli 1940, obwohl man damals über die weitere Entwicklung auf dem Gebiete der Kunst noch ziemlich im Unklaren war.

In den ersten Monaten nach den Junitagen blieben die alten organisatorischen Grundlagen bestehen. Verschiedene vorläufige Lösungen erwiesen sich später als unpassend, da der Gang der Ereignisse immer neue Anforderungen vorschrieb. Einige Vorschläge aber, insbesondere die Kunstmuseen und Kunstschulen betreffend, recht-

fertigten sich und fanden später grossenteils Anwendung. Hochverdienten Künstlern — Kr. Raud und A. Laikmaa — wurde eine Pension zuerkannt, ein Schritt, zu dem sich die bürgerliche Regierung längere Zeit nicht hatte entschliessen können.

Im August 1940 beginnt die zweite Etappe: man ist über die neuen Erfordernisse genauer orientiert. Es werden sowjetische Künstlerorganisationen geschaffen, die später auch im sowjetischen Hinterland tätig waren und mit gewissen Veränderungen bis heute bestehen. Für die Leitung sämtlicher Gebiete der Kunst wurde eine der entsprechenden Allunionsbehörde unterstellte Verwaltung der Künste gebildet. Man ging auch an die Schaffung eines Künstlerverbandes. Zu diesem Zweck bildete man einen Organisationsausschuss, der als zentrales Organ inzwischen auch alle wichtigeren die bildende Kunst betreffenden Fragen löste. Die Verwaltung der Künste und der Organisationsausschuss des Künstlerverbandes veranstalteten unter anderem viele Wettbewerbe zur Beschaffung neuer Kunstwerke; ihnen oblag auch die Vorbereitung der Kunstdekade der Baltischen Republiken. Es wurde das Tartuer Staatliche Kunstmuseum gegründet; die wirtschaftliche Lage der Kunstmuseen wurde bedeutend verbessert; die Privatmuseen wurden verstaatlicht. Auf dem Gebiete der künstlerischen Ausbildung wurde der Unterricht zwischen zwei höheren Kunstschulen verteilt, indem einerseits die Tartuer Kunstschule «Pallas» zur Höheren Staatlichen Konrad Mägi-Kunstschule, andererseits aber die Tallinner Höhere Staatliche Kunstschule zur Staatlichen Jaan Koort-Kunstschule für angewandte Kunst umgestaltet wurden.

Eine besondere Stelle im künstlerischen Leben der Jahre 1940—1941 gehört der Künstlerkooperative, die als gemeinsames Unternehmen der Tallinner Künstler gegründet wurde und sich zur Aufgabe machte, den Künstlern Aufträge zu verschaffen. In Tartu war eine Abteilung der Kooperative tätig. Ausser der Verschaffung von Aufträgen organisierte die Kooperative Ausstellungen und Verkäufe, gründete Werkstätten usw.

Der Referent des Künstlerverbandes der UdSSR hob unsere Errungenschaften auf dem Gebiet der Reorganisierung der Kunst im ersten Jahr der Sowjetmacht hervor: er betonte, dass im Vergleich zu den anderen baltischen Republiken die Estnische SSR die Republik sei, die in dieser kurzen Zeitspanne bei der Erschaffung sowjetischer Kunst am meisten erwirkt habe, — insbesondere was die Organisierung des Künstlerverbandes und die Tätigkeit der Künstlerkooperative anbetrifft, desgleichen aber auch die Erteilung grosser staatlicher Aufträge.

Der am 21. Juni 1941 erfolgte Überfall seitens des faschistischen Deutschlands unterbrach die ruhige Entwicklung unseres Kulturlebens auch auf dem Gebiete der Kunst. Die in den Jahren 1940—1941 geschaffenen organisatorischen Grundlagen und die damals begonnene ideologische Umgestaltung der Künstlerschaft leisteten einen bedeutenden Beitrag zur weiteren Entwicklung unserer sowjetischen Kunst. Indem die Künstler selbst an diesen Umgestaltungen teilnahmen, lernten sie, ihre Aufgaben in der sowjetischen Gesellschaft zu verstehen; diese Erfahrungen benutzten sie zur Erweiterung unseres Kunstschaffens sowohl während des Grossen Vaterländischen Krieges im Hinterland der Sowjetunion als auch in der Nachkriegszeit.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 1. Sept. 1964